

ALFARAPÈDIA*

m e m ò r i a p o p u l a r

Nom/Cognom	Paqui Palanca Alfonso
Data de naixement	20 d'abril de 1945
Títol	<i>Paqui Palanca, històries de l'alguatzil i d'una modista virtuosa</i>
Temàtiques	dona, ofici, artesanía, història, postguerra
Data i lloc de l'entrevista	Dimarts 1 de març de 2022, ca l'entrevistada
Equip entrevistador	Etnograma (Nelo Vilar, Laura Yustas)
Enllaç	https://youtu.be/eAc57clsM-o
Extracte	https://youtu.be/T8PKFhx1psY

Fins a fa unes dècades, els alguatzils i les seues famílies vivien a l'ajuntament, en les condicions que oferiren estos edificis, de vegades criant-se animals en el corral. Esta és part de la informació sorprenent de l'entrevista a Paqui Palanca, una conversa molt divertida, plena d'anècdotes curiosíssimes que deriva cap al seu ofici de modista, una artesanía que exigia molts coneixements, molta paciència i estar al dia de totes les noves o innovacions.

També vam tindre oportunitat de veure amb ella una gran quantitat de fotos antigues de diferents col·leccions particulars del nostre poble (que anirem publicant en breu); açò ens serveix per entendre l'ofici, en un relat molt dinàmic que inclou els tipus de tela i tocats, les modes, com es comprava i feia la roba... fins a anècdotes de tot tipus que acompanyen les fotos i fan que siga una entrevista especialment entretinguda de veure. L'ofici de modista és un treball de dona que pràcticament ha desaparegut (almenys en el sentit local en què s'exercia abans) i Paqui és un testimoni d'eixe coneixement i d'una preocupació virtuosa i perfeccionista pels resultats i per les qualitats, un saber que pensem que hauria d'estar en les escoles de costura actuals i no deixar-se perdre.

És a dir, que ens va agradar molt conèixer-la, que li estem molt agraïts de la seua generositat i que pensem que este és un material excepcional per Alfarapèdia.

Sinopsi

Paqui Palanca Alfonso (1945) ens parla de la seua infantesa com a filla de l'alguatzil de l'ajuntament, de les seues ties 'Alguatziles', de sa mare... Ens explica com era la vida al poble i com era viure a l'ajuntament als anys 50. Ens parla també del seu ofici com a modista i aprofitem per a ensenyar-li algunes fotos de les que ens comenta la roba amb veritable passió i un coneixement de les formes de fer que no es pot perdre.

Transcripció

Entonces mon pare entrà en l'Ajuntament d'Alfara en l'any 50.

L'any 50.

Jo tenia cinc anys.

D'alguatzil directament?

D'alguatzil. Buscaren a gent, perquè entones hi havia un senyor que li dien Paco... no sé com li dien... Francisco me pareix que li dien... El Curret li dien. En guerra, no? I quan s'acabà la guerra estava ell. Pues no sé si és que l'home se volia retirar o jo no sé què passà que buscaven un alguatzil. Mon pare com descendia de família alguatziles, els tios eres alguatzils antes de guerra i vivien en ixa casa -eren cinc xiques i dos xics, els cosins-. I mon pare se presentà a vore si l'acollien pa ser alguatzil i sí que el varen acceptar. Entones una alegria molt gran, la família de mon pare dien «ui tornem a la casa de antes!». Perquè eren tres xiques fadrines, dos casaes i dos xics, o siga, en total eren set.

Mare meua!

No, però mon pare no, la família que havien sigut alguatzils. I a mon pare l'havien criat allí tamé les ties. Mosatros diem les ties alguatziles. En Alfara té molt de nom les ties alguatziles. I elles venien allí, tenia una tia que li dien Adelaida, que quan entrava «ai, el cor de Jesús ha volgut que vinguérem altra volta ací!» -era una dona molt piadosa, la tia Adelaida-. I mon pare pues s'ho agarrà molt a gust el ser alguatzil. Era un home, pues què vos tinc que dir?, molt respectuós, respectava molt i li agradava que el respectaren, i molt legal, molt legalista, ell era lo que tocava, lo que no tocava... quan li dien de multar -perquè entones estava ell assoles en el poble, era la única persona que feia d'autoritat-.

No hi havien municipals.

Nada, nada. Però el respectaven, no se podeu imaginar. Quan eixia amb la trompeta a tocar el bando, feia l'alto -tampoc n'hi havien els cotxes d'ara-, feia el alto i paraven, però amb un respecte enorme... perquè era un home molt recte. I después quan dien de multar, encara que foren els nebots -que mosatros érem com germans, que s'havíem nascut amb ells, perquè ma tia t'he contat que era viuda i ell se casà i se posaren a viure tots junts- el multava igual, eh? Inclús més a gust [risses].

Sí senyor, sí senyor.

Era un home que no se parava en res.

Mos han parlat sempre bé d'ell. La gent ha vist fotos que apareixia i s'alegrava «ai, mira!».

Molt, molt, molt. I ademés molt en el treball. Mos ha ensenyat a mosatros el respecte a la gent. Que no tinguérem idees de ninguna classe, tractar a tot el món igual. I que ho acceptàrem tots. Mos ensenyà molt això del treball. I la meua germana a voltes m'ho deia «el pare sí que mos ensenyà al treball, però sí, sí, a complir». Però vamos, ja te dic, ma mare era una dona molt oberta, molt oberta, i en el carrer la volien, no sé si era més alguatzila ella [risses]. Perquè la casa, l'Ajuntament, estava oberta i ma mare a tot el món el feia entrar «sí, sí, puge dalt que està el secretari» i deia «ja vorà com li diu "vuelva mañana"» [risses] i mon pare feia «però xica, no ho digues que te senten de dalt» [risses]. Ja voràs com te diu "vuelva usted mañana". Aixina era ma mare, molt favorita. Sense tindre, ajudava. Eren contraris. O siga, eren molt bones persones els dos, però mon pare tan recte, tan puntual... i ella... mare meua! [risses]. I vaig ser molt feliç allí. Se vàrem criar allí. Me casí i isquí d'allí. I continuí... cosia. I els meus pares estaven molt bé, jóvens. I continuí allí, però jo tenia ma casa en Moncà i me n'anava. El meu marit era primer llaurador i después se montà una tenda de recanvis.

A l'alguatzil li donaven casa?

Sí. La casa que n'hi ha. És que entràrem allí conforme estava la casa. Però s'apanyàvem. La casa no tenia molt arreglos, perquè d'entones pues... ja sabeu. Però com ell havia sigut obrer antes de ser alguatzil pues ja se feu un departament pa mosatros, pa que dorguérem apart. Que dormíem tots en el mateix quarto! I se feu un aseo, que no n'hi havia [5 min.]. Poc a poc ja era una altra cosa [risses].

Això era l'antic l'Ajuntament?

Sí. El que està ara la Casona, que diguem.

Darrere de l'església.

Sí, això era l'Ajuntament.

Què curiós. Això no ho sabia jo això.

Sí. I ma mare es criava gallines i criava patos i de tot allà fora [risses]. I estava la presó al final. I ma mare, com era aixina, pues quan entrà mon pare d'alguatzil estava Santiago Santarrufina d'alcalde i multava als xiquets que feien parlar a l'hora de la provessó, que a lo millor feien parlar, o tiraven... i feia «Manuel, tanca-los en el calabós» i ell els tancava, i ma mare se n'anava a fer-los companyia hasta que s'acabava la provessó, i feia «ja me'n vaig», perquè els xiquets tenien por i se'n anava a fer-los companyia, i feia «ala ara ja estan voltejant i entra la provessó, ja vos deixe, que vindran» [risses]. I després anaven i els obrien. Fer-los un poquet de por... bueno, entonces... ja me diràs.

Entonces era més disciplina.

Després han entrat vàrios alcaldes. Hem conegut pues a Luis Granell, José Maria Aguilar, després el últim que tingué mon pare d'alcalde -que tamé quedà molt content- era Severino, Palau. Mon content amb ell. Mon pare era un home que s'adaptava a tot. I, ja te dic, li tenien un respecte enorme. La gorra i tot, en lo sério que era [risses].

Què història més bonica.

Sí, Sí.

Està bé contar-la.

Sí. Mosatros vàrem ser molt felices allí. Amb el poc arreglo que teníem se conformàvem. I la gent érem una altra tamé... Home, tenim que adelantar! Si no se quedem en lo.... Però molt contents, de veres.

Vostè a on va anar a escola?

Jo vaig anar a les monges de la Immaculada. Però no t'ho pergues que ma mare, com era aixina, mosatros caiguérem males de tifus, entonces estiguérem molt males, jo caiguí molt maleta, estiguí molt mal i les meues ties alguatziles me s'emportaren, perquè Don Emilio deia «esta xiqueta l'hem de canviar de casa pa que se li'n vaja la calentura», i me portaren allí que elles, que encà està la casa, en la plaça de la Creu, al cantó. I me n'aní a estar amb elles casi una temporaeta. I a la meua germana tamé li ho apeguí. Bueno, això que passa. I quan ja acabàrem d'estar bé ma mare feia «jo no puc pagar el col·legi de les dos», perquè mos portava a les dos allí. I mon pare diu «pues a l'escola de nacional, que pa d'això està». I ma mare feia «la major sí» -que la meua germana té més... però, a mi, diu: «no a ella la deixe en les monges» [risses]. La meua germana se n'anà a les escoles nacionals, perquè no podien pagar-ho. Se pagava poquet, però... I entonces a mi me deixà en les monges i a ella la portà a l'escola nacional [risses]. Però les monges s'acabà allò. Perquè alcomençaren a demanar títols de mestra i elles no tenien, la majoria no tenien títol. I ja no podien fer el batxiller i tot això. I allò s'acabà. Que és l'Ajuntament ara.

Per supost.

Però ja te dic, tota la història.

I com va ser posar-se vostè a cosir?

Pues jo te diré. Jo tenia afició. I ma mare feia «jo no vull que vagen "a toc de campana"» -se dia entonces, a treballar a fàbrica- «vull que estiguen en casa». I jo pues m'agradava cosir i me portà a ensenyar-me a les modistes. A aprendre.

Ací d'Alfara?

D'Alfara. I la meua germana feia «pues jo en casa no vull». La meua germana era més oberta. La meua germana a bordar, bordava molt bé, a màquina. De mà no, a màquina. I ja quan se feu aixina més major diu «pues jo ací cara al galliner no vull estar» [risses] -perquè teníem el galliner allí-, «jo ací no vull estar cara al

galliner». I diu «pues bueno, te buscarem una fàbrica». I se col·locà en la Fàbrica de la Seda de Moncà, de Mariano Garín.

Bon puesto.

És que allí no entrava tot el món, eh? Però venia un senyor a cobrar la contribució que mos volia molt, com érem xicotetes mos volia molt i «Luisa...», i sempre estava en mosatros, i era íntim amic de Mariano Garín.

Hombre, jefe, clar, l'amo de la fàbrica.

I diu «tu vols anar a la Fàbrica de la Seda?», la meua germana diu «jo sí». I entonces la col·locaren allí.

Què bé!

I anava d'a gust! Portava un teler a mà. Teixia a mà.

Ai, pues tinc fotos tamé. Tamé la tindrem en alguna foto.

Teixia a mà. I entonces ja quan se casà amb un former d'ací d'Alfara -que tenia un forn, per cert, en el carrer... el de davant de l'ambulatori- pues se tingué que despedir de la fàbrica. I uns plors! Que no se volia despedir de la fàbrica. Pa estar en el forn, pa ser fornera [10 min.]. I jo continuí cosint, jo més obedient [risses]. I tamé ma mare... és que mon pare per la vesprà... tenia dos trossets de camp i ell demanava permís i jo estava d'alguatzila cuidant la casa. Per la vesprà no n'hi hava despatx, no n'hi hava... però tenies que estar per si algú preguntava o volien algo. I allí estava jo, en el quartet que donava a l'entrà, que sempre estaven les portes obertes. I jo pues estava cosint allí [risses]. Sí, i tot això. I vamos, pues era tot una família, de veres.

Clar, en un poble xicotet com este.

Sí, sí, sí.

Encara que a l'estar tocant en Moncada, jo no sé si per exemple per a una modista, si la gent se n'anava a Moncada a...

No, no, no. Bueno, sí, en Moncada n'hi haven més modistes, però ací tamé estava una xica que li deien Raquel, estava... un poquet més major que jo -que ja ha faltat-, i bueno, alguna més, però vamos... una que li deien Pili tamé. Però vamos, el poble és xicotet, tampoc dóna pa més [risses]. Però bueno, tota la història.

Clar, clar. Però a més tindria faena, perquè a més vostè ací tenia varies persones ajudant-li mos dia.

Sí, sí. Tenia molta faena. Però amb els crios i tot. Però bueno, tenia ajuda: ma mare entonces estava molt bé, una tia meua que és la que visquérem en ella.

Amb quatre xiquets i treballant...

Ma tia era viuda, ja sabeu, de guerra, i se crià amb mosatros i m'ajudà, hasta última hora m'ajudà ella molt. Era com una segon mare pa mi, com una segon mare. I mon pare quan se jubilà se'n vinguérem a viure ací, que ell ja tenia la casa comprà i tot pa quan... era un home molt ahorrador [risses], però ma mare feia lo que volia, ell deia [inintel·ligible], però ella feia lo que volia [risses]. Perquè se posàrem a fer llet, d'ixa americana, i ma mare feia «açò lo que cobre, açò és meu». I ella se feia totes les tramoies que volia. Jo li ajudava, anàvem amb el cànter a repartir la llet a les escoles. I jo pues li ajudava. Com estava més en casa...

Què curios!

Sí. Ma mare feia la llet.

Clar, alguna persona [havia de fer-ho], no ho havia pensat mai.

I l'Ajuntament li pagava lo que fora. No sé entonces lo que ella cobraria.

No li degueren pagar molt, l'administració entonces...

No. Però bueno, ella s'ho apanyava [risses]. I tota ixa història. I bueno, pues visquérem tots molt a gust. Però perquè el veïnat tamé era molt bo. I la gent...

Bona gent.

Bona gent. Ja te dic, mon pare era un home un poc especial de... com complir en la faena, com portar les coses com tocaven i multar a qui fora, per molta família que fora. Molt honrat, molt honrat, molt, molt, molt.

Sí, la gent mos parla d'ell amb afecte. Ahí tenim un parell de fotos que està ell...

I ja te dic que no som molts més habitants que entonces i ara fixa't si n'hi ha policies municipals i tot això. Mon pare tingué un poc d'ajuda a última hora, uns anys antes, amb el senyor Fèlix, que era un guàrdia civil que el jubilaren prou jove i se'n vingué ací de policia, de municipal que diguem. I bueno, l'home venia tots els dies, vivia en València. Al final me pareix que se'n vingué a viure a Alfara, però primer vivia en València i venia a fer el servici tamé. Però això ja era molt avant, molt més avant. Però ell s'ho apanyava molt bé. Amb la bicicleta, mare meua! La bicicleta rodava... Quan el alguatzil de Moncà caïa mal, el buscaven a ell pa fer els bandos, i passava a Moncà a fer els bandos [risses]. Lo que passa és que moriren jóvens. Bueno, jóvens, relativament prompte. Total ací visqueren cinc anys, mon pare. Ma mare visqué dos anys més. Però vamos, ja me quedí amb mos pares ací cuidant-los, hasta que faltaren estiguí ací amb ells. Però bé. La meua germana te contaria més història, perquè ella és molt... Però la pobra és que ha perdut la memòria.

Ai pobreta! Bueno, hem parlat alguna vegà amb alguna modista i lo que mos parlaven és dels horaris que feien.

Pues sí.

Horaris... que no dormien pràcticament.

A vore, jo no ho he fet això mai perquè he tingut molts crios i no he pogut fer-ho. Però sí que hem tingut un horari molt puntual: se'm posat a les nou del matí hasta la una, a la una s'ho deixàvem [15 min.] -jo estava ací preparava el dinar i ma mare m'ajudava- i a les tres ja estàvem ací hasta les huit. I prou. Això de quedar-te tota la nit jo no ho he fet mai. Però bueno, això són maneres d'enfocar les coses. Sí. Un horari. Una disciplina. Com mon pare feia [risses]. Jo li sembla molt a mon pare. La disciplina i... Si t'ho diuen... t'ho diran, que jo li sembla molt. A ma mare tamé, però a mon pare tamé.

Li importa que li ensenyem unes fotos i li preguntem alguna coseta?

Sí, vale.

Bueno, açò ja li ho havíem ensenyat. Vostés feien trages de boda...

Sí, lo que més. A última hora lo que més féiem és trage de boda, de padrina...

Clar, de clavariesa...

De comunió... De comunió era lo meu. Lo meu era de comunió, però la xica que m'ajudava tenia unes mans... pues perfectes pa cosir. I això tamé fa molt, l'ajuda que tingues.

Hombre, hombre, ja ho crec. Sí, sí. I mos contava antes que les teles venia algú i els portava el mostrari de teles...

Sí, sí, venia el representants ací i te portava el mostrari de teles. I ahí, pues bueno, el dibuixet... Bueno, el dibuixet, jo no me fiava mai del dibuix, perquè els dibuixos els dibuixen... bueno, però les teles sí, la qualitat, com era, el preu de cada tela... i elegien, claro.

Venien ací les dones...

Venien i elegien les teles que volien. I entonces jo li tocava per telèfono i li dia «mira, d'esta tela tants metros, de l'atra...» i ja me l'enviaven. D'ací no se merejàvem. Això ja era prou avançat, saps? [risses], perquè si no la costum era anar a València: a Fémina, a Mave... a comprar la tela. I volien que l'acompanyara la modista.

Hombre! Ja m'ho pense, ja m'ho pense. Trages d'home tamé feien?

No, no.

Només cosien pa dones.

Pa les dones, pa dones. I pantalons tampoc, no he fet mai.

Ah. Això ho feien els sastres?

El pantaló té que ser que caiga perfecte, això té que ser un sastre, o algú que haja adeprés a tallar pantalons. Sí.

Clar, hi havien els sastres tamé. Ah, què fort, no ho havia pensat mai, la veritat. Clar, hi havien coses com per exemple les mantellines, això se comprava fet ja?

Claro, claro, i el tocat del cap tamé. Anàvem a Burjassot a la sombrerera.

Ah!

Això sí que les acompanyava.

Anaven vostés tamé, clar.

Això sí que les acompanyava. Al tocat. I Pilar, que tenia unes mans precioses... mos fea el tocat.

Què gràcia, mare meua.

Ai, són tantes coses!

Són molts detalls, és un treball molt complexe. I alguna boda per exemple... amb la peluquera... vostés treballaven?

Amb la peluquera...

Per a ficar els...

Perquè claro, tenies que dir-li com era l'estil del tocat, pa que la peluquera fera el monyo. Però últimament sí que ixien més això, saps, la peluquera, la maquillaora, tot això... però quan... bueno, que te parle jo de molts anys, s'ho apanyàvem.

Bueno, açò és més antic, són d'ací del poble, no les coneixem, a vore si vosté...

Pareix que siga Conxeta, ixa del mig [*amb falta de quadros*].

Esta?

Sí. No, no, no, no.

Esta com mos dien que es dia... [1a per l'esquerra].

Esta? Pepica?

Sí, Pepica, la de la tenda.

Jo anava a comprar allí. I ixa Pilarín 'la Rica'.

Qui? [l'última per l'esquerra].

Pilarín 'la Rica'.

Me pareix que sí, mos ho van dir. Estes no les vam conèixer en canvi.

I esta, Conxeta 'la Capellitos' [3a per l'esquerra]. Esta.

Esta d'ací?

Sí.

Ah, amigo, caramba.

I l'atra espera que se m'empanyen les ulleres. Esta del mig sí que no sé jo qui és.

Bueno, no se preocupe que... Este tipo de roba, açò podien fer-lo vostés?

Sí, sí, però açò ja és molt antes.

Sí, això és antes.

Jo ahí encà no he aplegat. Jo quan me posí tenia 19 anys, quan me posí a cosir més... ja. Lo primer que fiu va ser un trage de comunió.

Açò és molt arrere.

Açò és molt arrere.

Davantals i ixes coses...

No, no.

Això s'ho faria cada dona...

Entonces sí que s'ho feia... tenien afició i s'ho feien les dones en casa. La modista ho tallava i a lo millor elles s'ho cosien...

Clar, perquè entones davantal portaven totes quasi tots els dies de l'any.

Sí, sí, sí. Això ja és molt arrere, més.

Açò és dels anys 20 a lo millor, fa cent anys.

Claro. Jo naixí en el 45 [risses].

Per supost! No, no. Però este tipo de treball... açò és una cosa... mare meua, molt sofisticat tot.

Sí, perquè se feien les faenes, treballaven molt les dones.

Moltíssim.

Les dones han sigut més treballadores que els homes.

Ja, pues possiblement.

Que sí te dic jo! I més fortes [20 min.]. Mos diuen el *sexo débil* i som més fortes que els hòmens. Te dic que sí.

Sí, malaltes i tot fent faena pa tots.

Que sí, ja ho crec. I mai hem fet la baixa [risses].

Ja veu. Treballs que no se podien deixar, no vas a deixar als xiquets sense menjar.

Això pareix molt difícil de fer, però igual a vosté li pareix que és una cosa...

Elles feien treballs molt grans.

És posar-se. És impressionant. I este tipo de tela, açò seria seda a lo millor?

Seda, sí. Pareix que siga com un shantung o seda... o un raso, un raso tamé pot ser. Sí.

El temps que fa que volíem que mos explicaren estes coses! Moltíssimes gràcies, de veritat.

Mira, els xiquets de comunió.

Els xiquets de comunió tamé els farien els sastres.

Mare de Déu. No, no. Estos els compraven. Jo li fíu al meu fill el trage de comunió, li'l fíu jo, a David que és el últim, que ja té 40 anys ara.

Ah, jove.

40 en té ara. Jo dic, claro, és el xicotet [risses]. I me'l deixà una amiga meua que el comprà d'Abela Roy. Un familiar meu que viu ací al costat. Jo li dic, Mari Carmen, deixa'm el trage que el vaig a fer jo. Me'l deixà i el fiu igual. Però l'atre tenint-lo ahí al costat.

Què maravilla. Quin lujo, mare meua.

I han combregat: el meu fill, el meu net el major i el meu net Víctor, el xicotet; han combregat amb el mateix trage de David. El tinc ahí guardat.

Hombre! Açò és molt antic tamé, açò tamé és antes de guerra...

Ja, ja, ja...

Pa xiquets. Pa xiquets tamé farien roba.

Sí. A mi m'agradava molt cosir pa xiquets. Quan comencí jo... la comunió i xiquets. Però vaig vore que això no era... no. No se podia. Tenia que ser de majors que era a on més dinés guanyaves. Jo me n'anava a Adela Roy a farolejar i me quedava encantà amb els escaparates. I un dia mira si estava encantà que una del poble que vingué diu «eh! mira que estàs a gust mirant!», i jo me peguí

un susto! [risses]. Me n'anava tots els divendres a València, a pegar una rodà per tots els escaparates. Después hi ha que vore com ho traïa.

Havien d'estar al dia, clar. I canviaven les modes i canviava tot.

Tots els divendres per la vesprà.

Això era una formació.

Anava en el metro i me n'anava.

Però formació bonica tamé, a gust.

Sí, sí, a gust. Pel carrer de... per l'avinguda de l'Oeste. Bueno, jo baixava allí en Àngel Guimerà, per ahí que hi han moltes boutics, m'ho rodava tot.

Ah, què bé. Mare meua. Bueno, ací com era pa la foto pues hi ha molta faena. M'imagina que hi ha molta faena tamé.

Sí, de collets, de volantets... i de cosetes. Sí que feien faena, sí.

A vore, una altra. Bueno, açò tamé és antes de guerra, tamé és xiqueta.

Mira, mira, mira, tot calaet...

El calaet és esta...

El calaet a lo millor... no sé si és tul i a lo millor el bordaven o el col·locaven, tul bordat. Claro, això ja dependix... Saps?

Sí, sí, sí. Però molt de detall, eh.

Sí, sí, sí, sí, sí. Molt de detall, molt de detall.

Molt bonico.

Ara estan els internets... ara no tenen problema, ara els donen hasta com se té que fer i tot.

Mare de Déu! Mare de Déu! Irene... Conchita... Uhh! Mare de Déu.

Jo crec que a estes les tenim identificaes.

Sí, a ixes les haureu identificat que d'ixes no fa tants anys. Ja fa anys però les coneguem.

Bueno, açò és antes de vosté, però açò seria...

Antes, antes, molt antes.

Sí, antes.

Però que jo les he conegudes a totes.

Açò és anys 40 segurament.

Sí, jo naixí en el 45.

Està clar, està clar. Però van vestides molt diferent, vull dir, que treballaven molt, intentaven no repetir-se, no?, d'unes a unes atres...

Sí, sí, no repetir. Ací cada una va d'una manera.

Totalment, totalment. Totes a la moda però molt diferent.

Esta anava sempre molt ben vestida [*Irene, 1a per l'esquerra*], a esta li cosien en València [*risses*].

Bueno, va haver un moment que se van posar de moda els abrigos, vostés feien abrigos tamé?

Sí, sí, tamé.

Ah!

Sí.

Hombre, el abrigo...

Tu fija't, me parles... Mare de Déu.

Açò és tamé anys 40.

Mare de Déu.

Esta és la mateixa, no?, que estava en la foto anterior [3a per l'esquerra].

No, la germana.

Ah, la germana!

Sí, esta és Dolores. Però se pareixen molt, i l'atra és Irene.

Sí, sí, sí, sí. Bueno, els abrigos tamé...

Els abrigos de llana, era llana.

Era llana!

Era la llana, anaves a comprar la tela i era llana [25 min.]. Panyete, de panyete.

Què barbaritat.

Ai, senyor.

Después la sabateria ja s'panyaven, no? Ací hi haurien sabateries tamé.

Sí, però normalment anaven a València. Sí, sí. Ací sabateries han hagut después. En Moncà... Bueno, ací hi havia una espardanyeria, ací davant en lo que és el bar, i alguna sabata... però no, la gent s'anava a València a comprar-se-les.

I ixos abrics tan clars i de panyo, com farien per a llavar-los?

No, se porta a tintoreria, no. A la tintoreria, això no se pot llavar en casa.

Els llavaven en la tintoreria. És que pareix molt difícil, això no es pot banyar.

No, no, no. Ixos abrigos eren pa la tintoreria, en casa no se pot llavar.

I hi havien bones peluqueres?, perquè els monyos ixos tenen molta faena.

És que... sí. Estava Conxeta, 'la Nana', que era una bona peluquera, después continuà la neboda, però ella era... la peluquera autèntica era ella, que feia els monyos de fallera i tot, de valenciana.

I Maria 'la Peluquera', Maria, que vivia en el carrer de San Diego.

Hi havia de tot, entonces hi havia de tot. Tendes... de tot hi havia.

I les tendes del poble les hem de cuidar, eh?

Sí, les hem de cuidar.

Jo sí que la cuide. De tota la vida tinc ixe estil. Les meues amigues, les meues veïnes... «ay, pues chica, está más caro». Jo dic... pues és que les tenim que cuidar, perquè és que si no se va a perdre, van a tancar.

No tindrem prop res.

Claro.

I són els veïns. És molt important, els pobles tenen que estar vius.

Claro.

Trages de comunió... és molt bonic este. Un tocat ahí preciós...

Ai, ai, ai, ai.

Ixos tocats els compraven fets ja?

Ixos tocats els comprava Pilar, els feia Pilar 'la Sombrerera'. I alguna que tamé el feia ella.

D'ací d'Alfara?

De Burjassot. Anàvem a Burjassot. En el metro... se n'anàvem.

Açò té molta faena i el monyo i tot.

I el trage qué hueco.

I el trage... mare meua.

El trage, mare meua, pareix que siga de tul. Pareix que siga de tul. De totes formes seria organdí suïssu. Entonces se feia molt el organdí suïssu, de fil, molt bonico. I después se feu la organza. Después vingué la organza, que jo a la meua cunyà, -tenia... bueno, tenen ara... Torres, que són els autobusos-, me portava la organza de seda natural de Suïssa! Me la portava. Quan anava de viatge -que feia viatges a Suïssa-, me portava metros, me

portava. Però d'un preu espantós de barato. I entonces vingué... la organza de seda natural, però l'organdí és la tela que se pot llavar en casa... i molt bonica, que se feien les bolcaes de batejar i els trages de comunió. Però claro, después vingué l'organza de seda natural que era més fàcil. No s'arrugava tant al cosir-ho i era més pràctic, de planxar i tot. I l'organdí és molt bonico, és molt blanc, però s'arruga molt perquè és de fil, però se tenia més netejà que la organza: se pot llavar en casa... sabent un poquet tratar-ho. I tot això. I el raso pues tamé és molt bonico, el raso de seda natural, para les sinagües!

Per a les sinagües, claro, perquè baix hi ha molt de volum.

Claro, estan les sinagües i después està el cancan. Primer el cancan, ple de volants de tul, después estan les sinagües de raso... De cotó, m'agradava a mi de cotó perquè era més... se podia llavar tamé, però n'hi hava raso de seda tamé. I después el trage.

I después el trage, mare meua. La direcció eren vostés.

Claro.

A vore que queden algunes gracioses. Bueno, en fin.

Después ja vingué esta època. Esta època ja era de l'any... Esta coroneta ja se portava me pareix en el any...

Més cara ací.

Ja més avant, molt avant. I jo per l'estil de la coroneta... que va haver una temporà que es portaven coronetes, pues seria igual en el any... pac a 60, me s'antoiça. En els 60. Sí, 60.

Bueno, molt bonic igualment. Pareix més senzill que l'atre. Pareix un poquet.

Sí, pareix una tela...

Ahí hi ha molt de detall tamé.

Sí, sí, però això és batista bordà, eh.

Això és...?

Batista, batista bordà. Entonces ja és... la coroneta... al vore la coroneta... perquè entonces jo sé d'algun trage que l'he reformat, que l'he arreglat pa més avant, i és batista bordà, que ja se comprava aixina. I se combinava i a lo millor quizá la falda tinga algo tamé d'això.

Se feien ja la peça, però el trage estava ja bordat.

Sí, sí. Pues era tot el trage: batista bordà. Tot. Después vingué la batista bordà tamé. En ixos anys se portava molt la batista bordà [30 min.]. Era molt fineta... era un bordat, que ja portava la tela, que ja portava la tela.

Jo me preguntava... i açò com ho traurien.

No, no, ho portava la tela.

Què curiós.

Jo [ho sé] per l'estil de...

Claro, claro! Imagina't. Bueno, estos són la família de... els auelos de...

Ai, este és... Glòria [la dona de la dreta], i este José Maria Mollà [l'home amb trage i corbata]. I mira, Mari Carmen [la xiqueta que no va de comunió]. Ai, què bonica. I l'auela, els auelos. Ai, mare. I esta serà Glòria, la que feia la comunió, Glòria.

Sí, mos ho van dir.

Veus, tamé batista bordà ixé trage.

Bueno, ara ja ho sabem pa tota la vida. Tamé la porta... Açò, estes cortines precioses, que en la meua zona no se fan.

És que ixes cortines són una maravilla.

Això se compraria fet?

Això és malla, malla. És malla. Hi havia gent que se dedicava a fer malla, a teixir malla.

Les comprarien en València a lo millor o...

O si és comprà... o hi han malles fetes, fetes en casa.

És preciós, mare meua.

Però açò tenen que saber teixir-ho.

Bueno, pa anar de comunió les dones anaven molt senzilletes.

Sí, és que entonces eren més majors de la edat que tenien.

Sí, molt més majors.

És que ara fíjate, jo tinc 77 anys.

Vosté té 77 anys? La veig molt jove.

Vaig complir el dia de Sant Vicent Ferrer [risses]. Te dic jo que entonces amb esta meua edat ja estaven... mare de déu.

Portaven el monyo arreplegaet, blanc completament i vestides pues discretament...

El estil, el estil... que era entonces.

Esta [la que va de negre] és la mare d'Enric Cunyat Sesé, el que va ser alcalde.

Ai, la ti Maria? Uh! La ti Maria era molt bona modista! Ai, no me'n recordava jo, però bona, eh! Però lo que passa és que això, és molt sacrificat...

Açò és d'antes de guerra.

... tens que tindre una disciplina...

I esta tamé és molt antiga. Estes són les mateixes xiques de antes. Esta l'hem posat perquè són bastant diferents els vestits.

Ai, sí. Ixa és Dolores [darrere a l'esquerra], jo crec que ixa és Dolores. Remedios [davant a la dreta], ixa sí que l'he coneguda.

Esta?

Remedios, la dona que va ser alcalde l'home. Però era fadrina entonces, claro.

Claro, són xiquetes.

Sí, sí. Luis Granell, que va ser alcalde.

Bueno, els trages... pues lo mateix, molt bonics, molt diferents tamé.

Sí, sí, sí, sí. A vore esta [sobre la roba de la xica del centre, darrere]. Este trage està bonico. I esta [Dolores] portava una bateta tamé entonces més moderneta, més avançada, perquè ixa era que els cosien en València. I clar, se nota.

Esta xica a lo millor aniria de dol [darrere a la dreta].

Pues de dol. Entonces portaven molt de dol.

Estos volantets [darrere al centre] i estes coses... ho havien de fer tot vostés, tots els detalls.

Sí, sí, sí. Però veus, ixe ja se'n ix un poc de lo normal d'entonces [Dolores].

I estes [la filera de davant] pues lo mateix, molt elegants.

Sí. Molt elegants totes.

I molta diversitat.

Sí, sí, sí.

Se treballava moltíssim i estaven molt al tanto, vull dir que sabien molt.

Molt bé, sí.

I esta tamé és en la platja, les dones van totes vestides i els homes pues...

Les dones totes vestides i els homes en banyador, no te dic jo lo que hay!

Era aixina, sí, sí, sí. Però tampoc serien vestits exactament, no? Perquè este per exemple [la dona de la dreta amb el vestit d'estampat fosc] és un vestit d'anar pel carrer?

Esta qui seria? Alguna mestra, seria alguna mestra. Sí, a la manera que va seria alguna mestra [risses].
Miraven una atra cosa.

Sí, sí, sí. Pues passem a vore si queda algo de roba pa vore.

Xiquetes de comunió.

Mira, la comunió, jo te diré. Açò ja és del meu... jo ixos trages algun he cosit jo. Sí, sí, segur, segur. Perquè esta és... Maria Teresa Moreno [davant a la dreta]. Esta. Que no fora ixe el trage que jo li fiu a la germana.

Ostras.

Sí. Ixe trage el fiu jo a la germana i después li l'arreglí pa d'ella, i la caroteta me la feu Pilar 'la Sombrerera'. Ixes carotetes ja eren de l'època que jo ja estava... pues jo tindria uns vint anys ahí. Ja farà...

Anys 60, quasi 70.

Sí, sí, quasi 70.

Igualment... són molt bonicos.

Veus, com ixa caroteta... són totes imitaetes [35 min.]: ixa i ixa pareixen iguals [1a i 2na de la filera de l'esquerra]. Les de Pilar no. Mira, ixa eren camèlies xiconiues fetes per Pilar [caroteta de la xiqueta més a la dreta], pues mira, a lo millor ixe trage sí el faria jo, no

me'n recorde. D'este sí que me'n recorde [Maria Teresa].

I això tan vaporós [mànegues de la xiqueta de davant, esquerra].

És que va haver una temporà que ja no se portava tan vaporós. Ací [falda de Maria Teresa], veus com ja no se portava tan vaporós. Una temporà que era un poquet i au. Han hagut temporades més vaporoses.

Clar. De totes maneres un vestit d'estos... el portaven a lo millor tres vegades ixe mateix any i ja està.

No, no. Mira, això és sobreposat en la tela, però ja comprat, eh? Entonces ja era comprat. I este el fiu jo [Maria Teresa], mare meua, amb unes tiretes... no sé si voràs unes tiretes... ixes tiretes eren de la mateixa tela d'organza, plisaetes i col·locades. Però tot el trage, la falda i tot.

Mira ahí [mànegues de Maria Teresa]. Què bonic, eh.

Pues la falda és igual. Mira, mira. A la llarga, tot a la llarga i ahí al través. I me'n recorde d'ixe trage.

Fabulós.

Li'l fiu a Maria Antonia que era la seua germana major i després li l'arreglí a esta.

Què curiós, mare meua.

L'arreglí, que no se'l posaren igual perquè no se llevaven molt. Ja no me'n recorde.

El trage de comunió se gastava dos o tres dies a l'any, a lo millor.

Se gastava ixe dia, el dia del Corpus i... ara en després ja alcomençaren a fer la festa de Sant Vicent. Però no crec que en ixa època... al millor ja la farien. Me pareix que no però els anys passen...

Igual sí.

La festa de Sant Vicent.

Me pareix que sí perquè Enric, Enric Cunyat...

Faria la festa de Sant Vicent, segur, que sa mare posava tot.

I tenim fotos de tot, sí, sí.

Ell és molt agradable, saps?, i sap molt. Sap moltíssim, molt del poble.

Mos està ajudant molt. Amb ell quedem de tant en tant. Açò ja és més cara ací. Açò serà a lo millor anys 80 i estos vestits pues a lo millor tamé se farien molts ací.

Mare de Déu. Mare de Déu.

Estes crec que tamé les tenim identificades.

A totes! A totes les tindràs. Mare de Déu. Esta és Aguilar, Amparo Aguilar [4a per la dreta]; Banter, la mare de Banter [4a per l'esquerra]; forneres, esta 'la Fornera' [3a per la dreta] de Farretes.

Porten la medalla.

Las Hijas de María, sí.

Exacte.

Que sí, que sí, segur.

I esta roba tamé la farien ací?

Sí, sí, ixa roba està feta ací. Sí, però ací... vamos. Sí, totes. Estan fetes per ací. Se nota, sí, el estil...

Bueno, una maravilla tamé.

Tamé, tamé.

Què fort. Com ha canviat el vestuari des que començaria vosté en els anys 60...

Mare meua.

... hasta...

Mare meua, com ha canviat. Después jo ja passí una època molt bona. [Sona un telèfon] No te preocupes, com se queda gravat el número. Jo passí tamé una època... quan ja vinguérem ací, va ser quan ja me portaven les teles. Va ser ixa època molt bona. Guanyava més dinés amb les teles que cosint, gràcies a d'això! Gràcies a d'això poguí continuar uns anys. Si no... és que no se podia, no podies tu fer una... a més jo era molt... si no me pareixia bé, tot fora, tot desfet. Clar, totes les hores que havíem estat ahí se perdien... Però jo era aixina.

Clar.

Tot desfet, que no m'agrà o no està bé.

Perfeccionista.

Jo era aixina.

Bueno, mos ho hem trobat en molta gent, artesanía molt cuidadosa, molt, molt, molt. Perquè coneixien molt el ofici...

Però no podia ser.

Açò ja són atres teles i és una atra cosa.

Sí, una atra cosa. La gent no exigia tant ahí. Antes la gent t'exigia més: que parara perfecte...; era una atra cosa.

Bueno, hi havia que medir, per supost, a la persona...

Sí, vull dir-te que aixina i tot, com era a medida, mai estava tan perfecte. El patronatge ara después va ser molt... el patronatge que tenen en les tendes i tot és diferent. Ja és més exacte... han adelantat molt en ixe tema.

A vore si mos queda alguna. Bueno, l'anterior era dels Reis, però dels Reis no sé si...

Ai, els Reixos.

Els disfrassos, no sé, els comprarien o els farien...

Mosatros hem fet uns disfrassos de Reis.

Vostés!

Les capes. Però estàvem en actiu, eh?, estàvem cosint. I vàrem fer les capes roges de terciopelo que porten, les férem ací. I els trages n'hem fet... bueno, pa parar un tren, però ara els dic als meus fills - que estan molt posats en això dels Reixos-, dic no, jo ja... [40 min.] Diu, tranquil·la, que no t'anem a... Perquè jo els he repassat i, bueno, Conchín Mota és una maravilla de dona, que és la mare de Vicente Palau Mota, li dien Mota, que ixa dona tamé ha col·laborat molt en els Reixos, cosint lo que se'ls descosia... arreglant-ho i tot, i después ja entrí jo tamé ajudant-li... Però no, jo ja els diguí que

no. Este any me pareix que estaven fent-los nous, però a mi ja no m'han dit res. He dit, no, jo ja no estic pa tot això. No... necessites ajuda, tens que buscar-te ajuda, ací jo ja ho regirí tot i diguí...

És molt de treball.

Sí, molt de treball. Però hem fet moltes xilaves i pantalons, molts. I les capes les hem fetes ací. Però ara volen canviar les capes, que són sempre les mateixes, dic pues canviem un poc! Sempre està lo mateix al mig! Però estan més ben fetes! Mare de Déu.

Què història més curiosa. L'hem posat per curiositat perquè, clar, algú faria...

A vore si per casualitat no és ixa la capa roja de terciopelo.

És que com està tota en blanc i negre... açò és dels anys 60. Totes les que tenim són de l'any 62 a l'any 67 me pareix.

Ah, pues no. Jo era més avant.

Més cara ací.

Més avant.

I de fallera tamé farien...?

Jo en vaig fer de fallera alguno. Però després me doní cómpter que el material i les coses eren pa la persona que feia trages de fallera. En vaig fer algunos, saps, en vàrem fer ací algunos, però ja... a última hora ni a les meues netes. Diguí no, Alicia, no, busca't... Perquè és el material, és que elles, les que estan dedicades a d'això saben molt bé per a on van. Cada ú lo d'ell.

Pues sí.

Que sí, que sí. I a les xiquetes encà els primers els feu jo, però després ja se feren més majorettes i ja s'ho feren en Tabernes. Sí.

Molt bé, molt bé. Bueno, açò és roba de treball, als anys 40 o cap al 50 al millor com a molt tard. Estes coses tamé les faria...

Açò seria en San Diego? La Fosforera?

Açò mos van dir que a lo millor seria la Conserva [*hem confirmat que és la Fosforera*], mos van dir.

La conserva o la fosforera.

De fet esta dona mos dien que possiblement seria la jefa [*4a per la dreta, amb un collet blanc*].

La jefa d'allí.

Mos van dir com li dien però no me recorde ara mateix, ho tenim apuntat tot però...

Ja.

Els uniformes tamé els farien dones del poble.

Tamé, sí, sí. Això sí.

Mare de Déu la corte. Espera't a vore si conec a esta.

Açò és de l'any 70.

Ai, Rosita, la peluquera [*risses*]. Rosita 'la Peluquera'.

Tamé un trage molt bonic...

Va ser la peluquera que va continuar de sa tia.

Què bé.

Mare meua.

A vore si queda alguna més... Bueno, a escola estos baveros i demés... Açò tamé ho farien vostés?

Sí, sí, jo he fet baverets, de Patronato de Moncà, he fet baverets i pa d'ací tamé, sí. Però ahí encara no, eh?

No, açò tamé és antic.

No. Igual no havia nascut jo.

Açò és antic, sí. La mestra no li sona, no?

Mestre o mestra, què és.

Mestra, mestra, esta dona.

Ai, doña Elvira?

Doña Elvira?

Doña Elvira, pot ser. Doña Elvira.

Bueno, açò tamé és antic. Trages... volants... Mare mea, pareix que hi haja molt de treball.

Mare de Déu. Ui, estes. Madre mía, açò encà fa més anys [*inintel·ligible*].

Sí. Açò serà pues principi dels 40 segurament.

Sí, més t'ho dic jo perquè les conec, les conec però que ja les vaig conèixer majors.

Ací són xiquetes. Tindran 15 anys a lo millor o menos.

Mare mea.

I açò és de antes de antes.

Ixa tela era com una gasa.

Después de guerra no ho hem vist això, o mos pareix que no ho hem vist.

Sí. Era com una tela molleta que no era ni organdí ni organza, era com una espècie de... no sé com dir-te, com una tela... jo la conec ixa tela. Aixina com una tela... però la conec perquè he vist trages d'entonces. Sí, que té molta caiguda, com una gaseta. No sé com dir-te.

Esta és la mare de [Josep Marí](#).

Filomena.

Molt guapa.

Molt guapa.

I molt elegant sempre.

Era una dona espectacular, de veres.

Molt bona cosidora.

Molt bona cosidora i molt bona dona. I ell tamé, saps.

Ell tamé, sí, sí.

I açò és lo que vosté dia pues les clavarieses i demés.

Mira, ahí hi ha una que se destaca de color, totes anaven de negre [45 min.].

Sí, sí.

Sempre n'hi ha algú que se destaca [risses].

Però els trages són molt diferents.

Sí, sí. A medida que anava passant el temps portaven trages molt asseats i molt bé.

Però, més que antes o...?

A vore.

És que lo antiguet ho mires i dius, eu. Té molta faena.

Sí, molta faena. Después hi haven teles treballades ja, que les compraves treballades ja. Bordaes, encaixos... I antigament s'ho feien més... treballaven més. Sí, treballaven més la tela, treballaven més elles. Les modistes tenien més faena.

Una faena infinita.

Infinita. Ai, mare.

Açò és antes de guerra. Estos són els auelos... la mateixa gent que hem vist antes, els auelos de [Josep Marí](#). Sa mare és esta [3a segona fila, per l'esquerra] i este són totes les dies encara jovenetes, fadrines totes.

Después encà n'hi haven dos fadrines, que no se casaren.

I estes són les mateixes però de dol. Sa mare i les ties totes de dol, pobres.

Sí, és que se portava més dol.

I el dol... s'havien de fer roba nova o tintaven la que tenien?

Se la tintaven, la roba! Jo recorde que ma mare, a un veïnat que li se morí no sé si el home o no sé lo que passà «ai, me'n vaig a per una caldera, vaig a tintar la roba a no sé qui». Jo era xicoteta i me'n recorde que ma mare tintà la roba d'ixa dona perquè «vaig a tintar-la que ella no pot» i li tintà la roba allí en el corral de l'ajuntament. En una caldera...

Què barbaritat.

I se tintava la roba.

I se tintava... la de les xiquetes sí, però la dels xiquets no? Perquè això ens han dit que amb el llacet ja era prou.

No, ja era prou. Una tireta negra i ja era prou. I l'home una tireta negra ahí en el braç... i ja era prou.

El tint era molt bo, perquè fer la roba...

Pues millor que ara [*risses*].

Entonces les modistes no feien roba de dol.

No crec.

No havien de fer algo...

No hi havien entonces dinés pa fer roba de dol, ni mucho menos.

I la gent que treballava en la fosforera pues se treballava un duret, però pensa que... i treballava molta gent, però pensa que la gent de casa no tenien... no podien... no, no.

Esta és sa mare tamé. Se feia fotos amb els trages que feia tamé. Mantón de Manila. Claro, els mantons els comprarien fets, no sé, de València...

De família, venien de família. Molts mantons vénen de família. Sí, sí.

Esta és ella tamé. Mos contava [Josep Marí...](#)

Elles eren molt asseades.

Deia «[mare], ahí porta una mànega escarrà».

Elles d'apodo no sé si eren les Granereres, d'apodo, me s'antoiça, eh? Però eren molt asseades, eh?, eren una gent que vestia -dins de lo que- molt bé.

Josep mos dia que li dia a sa mare «i ahí com és que porta la mànega escarrà. -Que no estava esgarrà!»

No, no, no, era aixina! [risses].